

Research Article | Araştırma Makalesi

Türkiye’de otoriter liderliğin pekişmesinde seçim sistemi ve aday belirleme yönteminin rolü

Ömer Faruk Gençkaya
Mehmet KabasakalProf. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, omer.genckaya@medipol.edu.tr, [0000-0002-5505-3615](https://orcid.org/0000-0002-5505-3615)Doç. Dr., Okan Üniversitesi, mehmet.kabasakal@okan.edu.tr, [0000-0002-1097-6467](https://orcid.org/0000-0002-1097-6467)Corresponding author/Sorumlu yazar: Ömer Faruk Gençkaya ✉ omer.genckaya@medipol.edu.tr

Öz

Çağdaş demokrasilerde yöneticileri seçimle belirlenir. Temsili demokrasilerde iktidar, halkın istencini yansıtan dürüst ve serbest seçimle meşruluk kazanır. Bu nedenle, halkın parlamentodaki temsilcilerinin nasıl belirlendiği, milletvekillerinin temsil görevini nasıl yerine getirdikleri ve hangi görevleri üstlendikleri siyaset bilimi araştırmalarına konu olmaktadır. Son yıllarda dünyada yürütmenin güçlenmesiyle parlamentoların etkinliği azalırken lider hegemonyası artmıştır. Bu çalışmada, konu ile ilgili temel literatür taramasına dayanarak seçim sistemlerinin ve aday belirleme yöntemlerinin otoriter liderliği pekiştirici rolü üzerinde durulmaktadır. Bu çalışma, kuramsal varsayımları yakın dönem Türkiye siyasetinden somut örneklerle ve bazı siyasetçilerin değerlendirmelerine başvurarak incelemektedir. Bu çerçevede, V-Dem endeksinden yararlanarak 1983-2022 döneminde Türkiye’de aday belirleme, parti disiplini, parti kurumsallaşması, yasamanın yürütmeyi denetlemesi ve liderin kişiliğine ilişkin göstergelerin zaman içerisindeki seyri çalışmanın temel varsayımlarını açıklamak üzere irdelenmektedir. Lider egemenliğinin azaltılması ve parti içi demokrasinin sağlanması, Meclisin ve milletvekillerinin etkinliğinin artırılmasına yönelik bazı öneriler geliştirilmiştir. Sonuç olarak, seçim sistemi ne kadar adil ve aday belirleme yöntemi ne kadar katılımcı ise lider egemenliğinin azalacağı, parlamentonun etkinliğinin artacağı belirtilmekte ve Türkiye’de demokrasinin pekişmesi amacıyla seçim barajının kaldırılması ve önseçimin mutlaka gerekli koşullar ve altyapı oluşturularak yaygın biçimde uygulanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Seçim Sistemi, Otoriter Liderlik, Aday Belirleme, Önseçim

JEL Kodları: D72

The role of the election system and candidate selection procedure in the consolidation of authoritarian leadership in Türkiye

Abstract

In contemporary democracies, leaders are determined through elections. In representative democracies, political power gains its legitimacy through fair and free elections that reflect the will of the people. For this reason, how the people's representatives in parliament are determined, how the MPs fulfill their duty of representation, and what duties they undertake are the subject of political science research. In recent years, with the strengthening of the executive branch in the world, the effectiveness of parliaments has decreased while leader hegemony has increased. Based on a fundamental literature review, this study focuses on how election systems and candidate selection processes reinforce authoritarian leadership. Subsequently, theoretical inferences are supported by specific instances from current Turkish politics and by making reference to the evaluations of some politicians. In this context, the basic assumptions of the study are explained by analyzing, using the V-Dem index, the course of indicators regarding candidate selection, party discipline, party institutionalization, the legislature's supervision of the executive, and the personality of the leader in Türkiye during the 1983–2022 period. A few recommendations have been made to lessen the power of party leaders, maintain intraparty democracy, and improve the efficiency of the Parliament and Members of Parliament. In conclusion, there will be less leader dominance, and the effectiveness of the parliament will rise with more equitable election systems and participatory candidate selection processes. It is suggested that the election threshold be removed and that primary elections be widely held by setting up the required framework and infrastructure in order to improve Türkiye’s democratic system.

Keywords: Electoral System, Authoritarian Leadership, Candidate Selection, Primaries

JEL Codes: D72

Extended Summary

It is clear that there is a relationship between electoral systems, candidate nomination procedures, and the autonomy of the party leader (leadership) or authoritarian attitudes of party leaders, as used in this study. Scholarly studies on the election system,

How to cite this article / Bu makaleye atıf vermek için:

Gençkaya, Ö. F., & Kabasakal, M. (2024). Türkiye’de otoriter liderliğin pekişmesinde seçim sistemi ve aday belirleme yönteminin rolü. *KOCATEPEİİBFD*, 26(1), 109-123. <https://doi.org/10.33707/akuiibfd.1357616>

candidate nomination procedures, intra-party democracy, and relations between the leadership oligarchy in Türkiye are limited. In this study, by looking at the relationship between election systems and nomination procedures on the one hand and the autonomy of the party leader (leadership) on the other, the effect of the election system and especially the nomination procedures on the authoritarian tendencies of the party leader and how this is reflected in party leaders' attitudes and behaviors towards the MPs are examined. The study, which is mainly based on secondary sources, also focuses on the decisive role of party leaders in defining the political activities of the MPs in the context of leader-parliamentary relations as one of the originalities of this research and argues that the party leadership's choice of nomination procedure increases authoritarian leadership in the parties.

In many democratic countries, although there are legal regulations regarding the selection of candidates by democratic methods such as party members or gender quotas, parties can nominate their candidates according to different procedures. Whereas the personality of the candidate is considered an important factor in single-member districts or in electoral constituencies where a limited number of seats will be distributed, party programs or policies are more important than the personality of the candidate when a closed list system is applied or where too many seats are distributed with proportional representation.

Candidates for general or local elections in Türkiye are determined by a central-level or tendency survey. Where the candidates are determined by the party leaders or a small group of the central party organs, the leaders will have strong authority and significant influence on the MPs' activities. This process results in leaders desiring a parliamentary majority consisting of people who will stick to their words, vote as they wish, and prepare a list of candidates accordingly. This vicious circle results in the gradual strengthening of leadership dominance in parties.

The three main determinants of the duties that the deputies undertake in the Grand National Assembly of Türkiye (GNAT) are their positions within the party, areas of expertise, and relations with the electoral districts. The fact that the deputies, especially those from small provinces where economic activities are relatively limited, spend a lot of time on constituency services naturally prevents their active participation in the law-making process.

In our analysis based on V-Dem indicators, the relationship between the nomination method and the personality of the leadership is evident starting from the 1987 elections and especially during the post-2002 period. The assessment finds that the regular prominence of the party leader's personality, particularly since 2002, has weakened the influence of local organizations and primary elections in determining candidates on the one hand and the parliamentary oversight of the executive on the other. It is also considered that the high party institutionalization is a reflection of the power of the party's central organization and the high party discipline.

The president's relationship with the party leadership following the 2017 Constitutional Amendment further strengthened his authority within the party and the executive's dominance over the legislature. The majority of the parties that are referred to as cartel parties and that have a group in the GNAT appear to have consolidated the authoritarian tendencies of the party leaders.

The president's relationship with the party leadership following the 2017 Constitutional Amendment further strengthened his authority within the party and the executive's dominance over the legislature. The majority of the parties that are referred to as cartel parties and that have a group in the GNAT appear to have consolidated the authoritarian tendencies of the party leaders.

More empirical data should be used to examine the relationship between the leader's authoritarianism, the nomination process, and the electoral system within the context of the party's organizational attributes. Second, analyzing the internal regulations of the Parliament and the constitutional framework may help clarify the various components that make up this process's consolidation. Thirdly, it would be valuable to examine the socioeconomic context of political party leaders' authoritarianism in relation to poverty, development, technology, sustainability, and value systems.

Giriş

Devletin üç ana erkenden biri olan parlamentolar, yasama, denetim ve bütçe yetkileri çerçevesinde demokratik ülkelerde toplumsal, siyasal ve ekonomik yaşamı etkileyen önemli işlevler yerine getirir. Çağdaş parlamentolar, demokratik kurallara uygun olarak, halkın düzenli aralıklarla seçtiği temsilcilerden oluşur (Touraine, 2004, s. 44). Ülkelerin seçim sistemleri ve aday belirleme yöntemleri demokrasinin kalitesini etkilemektedir. Seçim sisteminin yönlendirmelere açık olması ülkelerin demokrasiden otoriter yapıya yönelmesine de neden olabilir (Merkel and Lührmann, 2021, ss. 869-884; Inglehart, 2018, ss. 20-28; Powell, 2014, s. 188). Demokratik ülkelerde parlamentolarda görev yapan temsilcilerin büyük çoğunluğunu parti listelerinden aday olarak seçilenler oluşturur (Owens, 2011, s. 2). Kişisel temsil ve parti temsili arasındaki ikilem tarihsel olarak oldukça eskiye gitmektedir (Colomer, 2013). Siyasal partilerin örgütlenerek parlamento seçimlerine katılmalarıyla birlikte kişisel temsili destekleyen geleneksel kurallar aday belirleme kuralları olarak yeniden düzenlenmiştir. Aday belirleme süreci (Ranney, 1981, s. 75) şeffaf olmadığı takdirde, öngörülen yasal zorunlulukların yerine getirilmesi de kolay olmayacaktır (Ashiabor, 2008, s. 28; Field & Siavelis, 2011, s. 798, 816). Öte yandan, seçimlerin ve özellikle parlamento seçimlerinin meşruiyeti ve güvenilirliği, seçim sürecinin --seçmenlerin kaydı,

adayların belirlenmesi, seçim kampanyalarının yürütülmesi, partilerin devletin medya kuruluşlarından eşit yararlanma olanağı, seçim bölgelerinin sınırlarının çizilmesi, seçim işleminin yürütülmesi, oyların sayılması ve kesin sonuçların ilanı gibi tüm seçim işlemlerinin-- bağımsız seçim kurullarının denetiminde yapılmasını gerektirir (International IDEA, 2002). Bu yönüyle, seçim kanunları, yalnızca seçim sürecinin sağlıklı yürütülmesinde değil, seçmen oylarının meclislere yansımaları da düzenleyerek parlamentolarda sandalye dağılımını ve parti sistemini biçimlendirmede önemli işlevlere sahiptirler (Lijphart, 1999, ss. 143-170; Haynes, 2005, ss. 21-22; Diamond & Plattner, 2006, s. ix). Demokratik bir seçim sisteminin şeffaf olması da tek başına yeterli değildir, aynı zamanda halkın istencini adil biçimde yansıtması da beklenir (Savcı, 1963, ss. 43-44).

Demokratik ülkelerde seçim sistemleri ile siyasal partilerin aday belirleme yöntemleri arasında bir nedensellik olmasa da birbiriyle ilişkili olduğu (Hazan & Voerman, 2006) ileri sürülmektedir. Seçim sistemi, partilerin aday belirleme yöntemine ilişkin usulleri sınırlamakta ve koşullandırmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde kapsamlı bir literatür taramasıyla aday belirleme yöntemleri konusundaki görüşler ele alınmakta, ardından Türkiye’deki aday belirleme usulleri ve seçim sistemi değerlendirilmektedir. Daha sonraki bölümlerde milletvekillerinin yasama çalışmalarında parti liderlerinin etkisi incelenmekte ve özgün bir araştırma ile aday belirleme yönteminin, liderin otoriterleşmesine ve yasamanın yürütmeyi denetlemesine ilişkin göstergeler irdelenmektedir.

Aday odaklı dar bölge sistemine göre, partilerin listelerle yarıştığı sistemlerde parti odaklı usuller daha yaygındır (Grofman, 2005, Zittel & Gschwend, 2008). Aday merkezli seçim sistemlerinin, parti içi rekabeti ve güçlü toplumsal bağı olmayan parti örgütlenmelerini desteklediği (Carey & Shugart, 1995; Colomer, 2013; Shugart, 2005; Passarelli, 2020) vurgulanmaktadır. Öte yandan, aday belirleme yöntemleri parti içi güç yapısından da etkilenmektedir (Rahat ve Hazan, 2001). Aday merkezli seçim sistemlerinin, gevşek yapılı ve parti içi karar alma süreçleri yüksek düzeyde kapsayıcılık içeren parti örgütlerinin toplumla güçlü bağlar geliştirmesini olumsuz etkileyeceği varsayılmaktadır (Locatelli, 2022, s. 2). Buna karşılık, karar alma yetkisinin birkaç kişinin elinde toplandığı partilerde adayın kişisel özelliklerden ziyade partinin ortak çıkarlarının korunduğu ve koordine edildiği (Aldrich, 2011, ss. 314-317; Rahat & Kenig, 2018, s. 228, 264) ileri sürülmektedir. Ayrıca, adaylık ve aday belirleme mekanizmalarından birinin kapsayıcı ötekini dışlayıcı olması parti liderliğinin süreci denetlemesine olanak sağlamaktadır. Örneğin, kapsayıcı bir aday belirleme mekanizması (adayların delegeler ve üyeler tarafından belirlenmesi) yanında, adaylığın (partiye belli bir tarihten başlayarak üyelik gibi) sınırlandırıcı koşullara bağlanmış olması parti liderliğinin aday listesini belirlemede etkin olmasını sağlayabilmektedir (Winter, 1988, ss. 29-30, 33-34, 39).

Benzer biçimde, parlamenter sistemlerde hükümetin parlamentoda güvenoyu alması parti disiplinini gerektirdiğinden, bunun aday belirleme sürecinde merkezîyetçiliği artırdığı; buna karşılık yürütmenin güvenoyu almasını gerektirmeyen ve parti disiplininin zayıf olduğu başkanlık sistemlerinde daha kapsayıcı usullerin uygulandığı ileri sürülmektedir (Epstein, 1967, ss. 219-225). Bununla birlikte, Avrupa’da faaliyette bulunan 24’ten fazla siyasal partide parti liderlerinin ve yürütme erkindeki üst düzey görevlilerin seçiminde kapsayıcı nitelikte kapalı ya da açık ön seçim yönteminin kullandığı görülmektedir (Sandri vd., 2015, ss.10). Aday belirleme yöntemi göz önüne alındığında, himaye yoluyla parlamentoda, kamu yönetiminde, yargıda ve sivil toplumun bazı kesimlerinde aşırı parti hakimiyetinin uygulanması olarak tanımlanan *partitokrasinin* (De Winter vd., 1996) egemen olduğu bir parti yönetimi “bağımsız hareket eden yalnız kurtları” değil, “kolayca koordine edilebilecek grup oyuncularını” tercih edecektir (Cordero & Coller, 2015, s. 14; Vandeleene vd., 2021, s. 96). Buna karşılık, kapsayıcı bir aday belirleme yönteminin, parti disiplinine aykırı hareket edebilecek bir aday türüne daha uyumlu olduğu söylenmektedir (Kristjánsson 1998; Cordero & Coller, 2015, s. 14). Öte yandan, kapsayıcı aday belirleme yönteminin parti örgütünün kapsayıcı, katılımcı, şeffaf ve açık bir niteliğe kavuşmasına (Hazan & Rahat, 2010) ve böylece parti içi demokrasiye olumlu katkı yapacağı varsayılmaktadır (Scarrow, 2005).

Seçim kuralları, parti kararlarını biçimlendirme potansiyeli olan kilit bir unsur olarak da tanımlanmaktadır (Cox, 1997, s. 38). Seçim sistemleri, parti üst yönetiminde görev alan siyasetçilerin parti içi iktidarlarını sürdürmelerine ya da hırslı politikacıların kendi parti örgütlerini kurmalarına yönelik olanaklar ve teşvik edici yapılar da oluşturabilmektedir (Strøm, 1990; Aldrich, 2011). Bu nedenle, seçim sistemlerindeki değişiklikler, partilerin seçim stratejilerini ve parti içi güç ilişkilerini açıklayıcı bir araç olarak kullanılmaktadır (Colomer, 2013; Shugart, 2005).

Halkın temsilcilerinden oluşan parlamentolar farklı nedenlerle güçlerini yitirebilmekte ve yürütmeye daha fazla bağımlı hale gelmektedirler (Turan, 2000, s. 16; Kabasakal, 2019; Khmelko vd., 2020). Yirminci yüzyılın sonlarında seçim süreçlerindeki değişiklikler nedeniyle oldukça destek ve toplumsal güven kaybeden siyasal partiler, örgütsel birçok değişiklik yanında parti liderlerinin artan gücü ve müdahaleleri ile de karşılaştılar. Parti liderlerinin halkın seçilmiş temsilcilerinin adaylıktan başlayarak parlamentodaki tutum ve davranışlarını da kapsayacak biçimde etkiledikleri süreç, “parti liderliğinin başkanlaşması” olarak da ifade edilmektedir (Poguntke & Webb, 2005a ve 2005b; Ferreria da Silva, 2019). Böylece, demokratik siyasal sistemlerin, resmi anayasal yapıları ne olursa olsun, temelde başkanlık mantığına göre işlemeye başladığı iddia edilmektedir. Ayrıca, kitle partilerinin en önemli niteliklerinden biri olan güçlü parti disiplininin de etkisiyle parti liderlerinin milletvekilleri üzerindeki denetimini artırdığı vurgulanmaktadır (Michels, 1968; Duverger, 1974, ss. 210-211, 234-238; Scarrow, 2005; Mimpfen, 2007; Turan, 2011, s. 3). Kitle partilerinden sonra gelişen, “her kesimden oy almaya yönelik” (*catch-all*) (Kircheimer, 1966), “kartel” parti (Katz ve Mair, 1995,

2009) ve yakın zamanlarda örnekleri görülen “şirket” parti (*business firm party* (Hopkin ve Paolucci, 1999), “kişi” partisi (*personal party*) (Calise, 2015) ya da yalnızca lidere dayanan “üyeleri olmayan parti” (*memberless party*) (Mazzoleni ve Voerman, 2016) gibi partiler, önceki parti modellerinde parti içi işleyişi biçimlendiren rasyonel kurallara göre biçimlendirilen ortak ilkeler yerine *karizmatik* ve *patrimonyal* kaynaklara dayanmaktadır. Parti modelleriyle ilgili literatürde, örneğin parti içi demokrasinin analizi yoluyla, örgütsel değişiklikler ile parti içi gücün dağılımı arasındaki kesişimi incelemek üzere liderin ya da liderliğin özerkliği kavramı kullanılmaktadır. Parti yapısında farklı nedenlerle oluşan örgütsel değişikliklerle parti içi güç dağılımı arasındaki kesişimi anlatan “lider otonomisi” kavramı, merkezîyetçilik ve hesap verebilirlik bağlamında aday belirlemeyi de kapsayan birçok işlevsel süreçte gözlemlenmektedir (Lisi, 2022, ss. 4-5).

Siyasal süreçlerin her yerde benzer biçimde belirlenebileceği, gerekli ve yeterli koşullar altında gerçekleşebileceği ya da sürecin unsurlarının genel yasalara uyarlanacağı varsayılmaktadır (Tilly, 2001, s. 23). Seçim sistemleri ve aday belirleme usulleri ile parti liderinin (liderliğinin) otonomisi ya da bu çalışma kapsamında kullanılan “otoriterleşmesi” arasında bir ilişki olduğu bilinmektedir. Türkiye’de seçim sistemi, aday belirleme usulleri, parti içi demokrasi ve lider oligarşisi ilişkilerine yönelik bilimsel çalışmalar sınırlıdır (Bosuter, 1969; Araslı, 1972; Kabasakal, 1991 ve 2014; Bektaş, 1993; Çarkoğlu vd., 2000; Bilir, 2007; Kocaağa, 2023). Bu çalışmada seçim sistemleri ve aday belirleme usulleri ile parti liderinin (liderliğinin) otonomisi ilişkisine bakılarak, seçim sistemi ve özellikle aday belirleme usullerinin parti liderinin otoriterleşmesine etkisi ve bunun milletvekillerinin faaliyetlerine yönelik tutum ve davranışlara nasıl yansıtıldığı ele alınacaktır. Ayrıca, lider-parlamento ilişkileri bağlamında milletvekillerinin yasama meclisindeki faaliyetlerinde parti liderlerinin belirleyici rolü irdelenmekte ve parti liderliğinin aday belirleme yöntemi tercihlerinin partilerde otoriterleşmeyi artırdığı ileri sürülmektedir. Son olarak, V-Dem verilerinden yararlanılarak, 1983-2022 dönemine ilişkin olarak Türkiye’de aday belirlemenin merkezileşmesi, parti disiplini, parti kurumsallaşması, parlamentonun yürütme üzerindeki denetimi ve liderin kişiliği göstergeleri göz önüne alınarak, aday belirleme ve liderin otoriterleşmesine yönelik varsayımlar irdelenmektedir.

1. Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulleri

Seçim sisteminin adil olması ve halkın tercihlerini doğru yansıtması parlamentoların meşruiyeti yönünden büyük önem taşıyan (Farrell, 1997, s. 7); “fayda” ilkesine dayanan çoğunluk ya da “eşitlik ve adalet” ilkelerine ağırlık veren nispi (orantılı) temsile dayanan seçim sistemi ile bunların karmasından türetilmiş farklı seçim sistemleri uygulanmaktadır (Bowler vd., 2005). Birçok demokratik ülkede adayların demokratik usullerle (adayların partili üyelerce seçilmesi ya da cinsiyet kotaları) belirlenmesine ilişkin yasal düzenlemeler bulunurken (Krook, 2009); adayın kişiliğinin önem taşıdığı dar bölge ya da az sayıda sandalyenin dağıtılacağı seçim çevrelerinde ön seçim usulü (Gallagher, 1998, ss. 9-10), buna karşılık adayın kişiliğinden ziyade partinin programı ve politikalarının önem taşıdığı nispi temsille çok sayıda sandalyenin dağıtılacağı seçim çevrelerinde daha dışlayıcı özgül usuller kullanılmaktadır (Epstein, 1967, ss. 225-226).

Türkiye’de genel olarak uygulanan aday belirleme yöntemleri “merkez yoklaması” ya da “eğilim yoklaması” ile “önseçim”dir (Çam, 1977, ss. 238-242; Dikici-Bilgin, 2013, ss. 153-157). *Merkez yoklaması*, seçimle gelinen kamu görevleri için adayların partilerin genel yönetimlerinde ya da tüzüklerinde yetki verdikleri (il, ilçe, belde gibi) diğer yönetim birimlerinde yönetim organları tarafından belirlenmesidir. Bazı partilerin, *eğilim yoklaması* adı altında önseçime benzeyen ancak katılımcıları açık olarak tanımlanmamış danışma mekanizmalarını da bu kategoride değerlendirmek gerekmektedir. Adayların liderler ya da merkez organlarında küçük bir grup tarafından belirlendiği partilerde liderlerin milletvekili ve parti örgütü üzerinde güçlü bir otoriteye ve büyük etkilere sahip olacağı açıktır.

Önseçim, milletvekili adaylarının, partinin tüm üyelerinin ya da delegelerinin katıldığı seçimlerle belirlenmesidir. Önseçimler partilerin tüzüklerinde yazılı kurallara göre ya kayıtlı tüm üyelerle ya da seçilmiş delegelerle yapılabilir. Partinin milletvekili adaylarının üyeleri tarafından belirlenmesi, “parti içi demokrasinin” varlığının göstergelerinden biri sayılmaktadır (Bektaş, 1993, ss. 121-123; Pennings & Hazan, 2001, s. 273; Hazan & Rahat, 2010, ss. 166-168; Kabasakal, 2014, s. 702). Türkiye’deki siyasal partileri birçok demokratik ülkedeki partilerden ayıran önemli bir özellik, oligarşik liderliğin siyasal yelpazedeki tüm partilerde görülmesidir (Turan, 2011, s. 3). Son yıllarda, Türkiye’de siyasal partilerde oligarşik liderliğin gücünü artırdığı (Turan, 2003; Musil, 2011; Kabasakal, 2014); adayların merkez yönetimlerinde belirlenmesi, parti kongrelerinin yönetimin güdümünde yapılması ve kongrelere parti üst yöneticilerinin başkanlık etmesi bu nedenledir (Karakoyun, 2018). Aday belirleme kapsayıcı usullerle merkezîyetçilikten arındırılarak yapılsa bile parti yerel örgütlerini görevden alma yetkisi parti merkez örgütünün ve liderin gücünü artırmaktadır (Bölükbaşı, 2022, s. 315). 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda üye kayıt sistemi, üye kütüğü, üye hukukunun korunması, parti içi kongreler ve seçimler doğru ve adil kurallara bağlanarak güvence altına alınmadığından, yalnızca önseçim sisteminin varlığı parti içi demokrasiyi ve demokratik temsili sağlayamaya yetmemektedir (Erdem&Uygurer, 1994).

Milletvekillerinin parti bağlarını değiştirmeleri, ancak, partinin seçmen desteğini yitirmesi ve kamuoyunda güç kaybı, partinin kurumsallaşamaması nedeniyle Türkiye’de olduğu gibi, milletvekilinin yeniden seçilme olasılığının azalması ya da parti içi demokrasinin zayıflığı nedeniyle parti yönetimi ile kişisel ve düşünce olarak karşıtlık durumunda görülmektedir (Turan, 1985;

Tuncay, 1996; Massicard, 2005; Turan vd., 2005; Duran ve Aksu, 2009; Heller & Mershon, 2009; Volpi, 2019). Partiden ayrılmalar bireysel olduğu kadar bir grup milletvekilinin kitlesel olarak hareket etmeleriyle de sonuçlanabilmektedir (Duran & Aksu, 2009, ss. 141-145). Türkiye’de çok partili yaşamın başlangıcında, *Dörtlü Takrir* ile Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayrılanların 1946’da kurduğu Demokrat Parti (DP) ve DP’de ayrılanların 1948’de kurduğu Millet Partisi ilk örneklerdir. Onları, 1955’te 19 milletvekilinin DP’den ayrılarak kurdukları Hürriyet Partisi izlemiştir. 1960’lı yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi’nde (CHP) “Ortanın Solu” politikasına karşı çıkan 47 milletvekili ve senatörün 1967’de kurdukları Güven Partisi, 1971’de Milli Güven Partisi (MGP) adını almıştır. MGP, daha sonra yine CHP’den ayrılan 58 milletvekili ve senatörün 1972’de kurdukları Cumhuriyetçi Parti ile birleşerek 1973’te Cumhuriyetçi Güven Partisi’ni oluşturmuştur. Süleyman Demirel’in Genel Başkanı olduğu Adalet Partisinde liderin tutumuna karşı çıkan, 1970 bütçe görüşmelerinde kendi hükümetlerine güvensizlik oyu vererek hükümetin düşmesine neden olan bir grup milletvekillerinin kurdukları Demokratik Parti bir diğer örnektir (Zürcher, 2017, s. 216). 1982 Anayasasının parti değiştirmeyi yasaklayan hükmüne (Madde 84) karşın, 1986’de “hülle” yöntemiyle çok sayıda bireysel ve kitlesel parti değiştirmeler yaşanmış (Turan, 1985; Gençkaya, 1990, s. 54; Turan vd., 2005), daha sonra 1995’te yapılan anayasa değişikliğiyle parti değiştirmeyi yasaklayan madde yürürlükten kaldırılmıştır. Yakın dönemde Doğru Yol Partisinden ayrılanlar Demokratik Türkiye Partisini, Demokratik Sol Partiden ayrılanlar Yeni Türkiye Partisini ve Fazilet Partisinden ayrılanlar Adalet ve Kalkınma Partisini (AK Parti), AK Parti’den ayrılanlar Gelecek ve DEVA Partilerini, CHP’den ayrılanlar Memleket Partisini, MHP’den ayrılanlar ise İYİ Parti ile Zafer Partisini kurmuşlardır (TESAV, 2016).

2. Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Aday Belirleme Usulleri

1950 Seçimleri öncesi CHP ve DP’nin üzerinde anlaştıkları seçim kanunu değişikliği 16 Şubat 1950’de TBMM’de kabul edilerek yasalaşmıştır. Kanun, çoğunluk sistemini koruyarak seçimlerin yargı gözetiminde yapılmasını öngörmüştür (Tuncer, 2010, ss. 68-79). 14 Mayıs 1950’de iktidara gelen DP, seçimlerde aldığı oyun çok üstünde temsil olanağı sağladığından on yıllık iktidarı boyunca nispi temsil sisteminden hiç söz etmemiştir. DP’nin, çoğunluk sistemi vasıtasıyla pekiştirdiği Parlamentodaki aşkın temsili, muhalefetin önerilerinin yasalaşması ve iktidarı denetlemesi olanağını çok zayıflatmıştır.

Çok partili yaşama geçtikten sonra 1946–57 arasında Türkiye’de uygulanan seçim sistemi liste usulü çoğunluk sistemidir. Gizli oy güvencesinin olmadığı ve tarafsız gözlemcilerin bulunmadığı 21 Temmuz 1946 seçimlerine ülkede mevcut 14 partiden 6’sı katılmış, bunlardan yalnızca CHP ve DP Meclise girebilmiştir (Tuncer, 2008, ss. 59-72 ve 192-201). Çok partili dönemin başlangıcında kabul edilen Milletvekili Seçimi kanunlarında aday belirleme yöntemlerine yer verilmemiş, bu husus partilerin tüzük ve yönetmeliklerine bırakılmış, bu konu partilerin 1946–1960 arasında kongrelerinde sürekli tartışılmıştır. Örneğin, Ocak 1947’de DP 1. Büyük Kongresinde delegeler adayların örgütçe saptanmasını istemişlerdir (Kabasakal, 1991, s. 174). Tek parti döneminde adaylarını merkez yoklamasıyla belirleyen CHP, Aralık 1947’de yapılan 7. Büyük Kurultayında tüzük değişikliğine giderek “milletvekili adaylarının %70’inin illerde, %30’unun da merkezde Parti Divanınca gizli oyla tespitini” kararlaştırmıştır. 1951 yılında toplanan 8. CHP Kurultayında kabul edilen tüzükle merkez yoklaması usulü kaldırılmış, adayların tamamının ön seçimle belirlenmesi kabul edilmiştir (Kabasakal, 1991, ss. 201-202 ve 213-214). DP’nin 1951 tarihli tüzüğünde ise, “Adaylar illerde yapılacak yoklamalarla (önseçim) belirlenecek, bu adaya beşte bir nispetindeki merkez adayları eklenecektir” denilmektedir (Tuncer, 2003, ss. 157-160). Bu dönemde, genellikle yerel seçkinlerin ağırlık taşıdığı milletvekili adayları, parti merkez organlarından çok, yerel örgütlerin desteği ve kendi kişisel ilişkileriyle seçilmeyi başarmışlardır. Yerel örgüt deneyimleriyle parlamentoya seçilen milletvekili sayısının özellikle, 1954 ve 1957 seçimlerinde arttığı görülmektedir (Çitçi, 1989, ss. 225). 1950’li yıllarda, milletvekili adaylarının yerel örgütlerce belirlenmesi, onları parti merkez yönetimlerine karşı, bir ölçüde de olsa, güçlü kılmıştır. Bunun çarpıcı örnekleri 1950-60 döneminde ülkenin iktidar ve ana muhalefet partilerinde görülmüştür. CHP Genel Başkanı İnönü’nün Kurultay Tüzük Komisyonuna bizzat sunduğu tüzük değişikliği önerisi 1953 Kurultayında Tüzük Komisyonunca reddedilmiştir (Kabasakal, 1991, ss. 183-184). TBMM’deki çoğunluk partisinin, parti liderinin denetiminde olmasına (Güneş, 1956, s. 27) karşın, 29 Kasım 1955’te DP Meclis Grup toplantısında milletvekilleri Menderes Hükümetini birçok konuda ciddi biçimde eleştirmiş, milletvekillerinin baskısıyla tüm bakanlar birbiri ardına istifa etmiştir. Bunun üzerine Başbakan Menderes, parti grubundan kendisi için güvenoyu istemek zorunda kalmıştır (Sarol, 1983, ss. 561-570).

Türkiye, 1961’de yasalaşıp yürürlüğe giren yeni Seçim Kanunuyla nispi temsil sistemini benimsemiştir. İsmet İnönü’nün tasarısı görüşülürken, CHP’li bazı Kurucu Meclis üyelerinin çoğunluk sistemini istemelerine ve nispi sistemin ileri sürülen sakıncalarına karşın; koalisyon hükümetlerinin partilerde uzlaşma kültürünün yerleşmesine ve demokratik sistemin pekişmesine katkı sağlayacağı düşüncesiyle, nispi temsil sistemini savunduğu ve desteklediği bilinmektedir (Cop, 2018, ss. 150-152). Bu yaklaşımla, 25 Mayıs 1961’de kabul edilen Seçim Kanunu, önseçimi zorunlu kılmış ve partilerin adaylarının %90’ını önseçimle belirlemeleri koşulunu getirmiştir (Tuncer, 2003, s. 160).

Türkiye’de siyasi partiler, 1961 Anayasası doğrultusunda hazırlanan 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu 1965 yılında yürürlüğe girinceye kadar Dernekler Kanunu’na göre kurulmuş ve yönetilmişlerdir. Kanun tüm üyelerin oy kullandığı önseçimi zorunlu kılmış, merkez yoklaması ile belirlenecek adayların oranını ise %5’e düşürmüştür. Ancak bir seçim çevresinde çıkarılacak milletvekili sayısından daha az başvuru olması durumunda, zorunlu olarak merkez yoklaması yapılacaktır. 1980’e kadar, ülkenin iki büyük

partisi, Adalet Partisi (AP) ve CHP, adaylarını bazı istisnalar dışında genel olarak önseçimle belirlemişlerdir.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesini yapan generaller, siyasi partiler ve seçim kanunlarını yeniden düzenlemişlerdir. 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ülke genelinde %10'un altında oy alan partilerin, il düzeyinde başarı sağlasalar bile, TBMM'de temsil edilmeleri engellenmiştir. 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri, partiler için %10'luk ülke seçim barajının ilk kez uygulandığı seçimdir. Ancak "yönetimde istikrar sağlayacağı" iddiasıyla getirilen %10'luk ülke seçim barajı, seçmen tercihinin parlamentoya yansımada ciddi sapmalara neden olurken, "demokratik temsili" ve "temsilde adaleti" sağlamadığı izleyen seçimlerde görülmüştür. Buna karşın, Anayasa'ya (Madde 67/5) eklenen bir hükümlerle "*Seçim kanunlarının, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenmesi*" 23 Temmuz 1995 Anayasa değişiklikleri ile kabul edilmiştir (Erdem, 2012, s. 374). Ülke barajı küçük partilerin parlamento dışında kalmasına neden olmakta (Turan, 2016, s. 113) ve halkın oylarının TBMM'ne adil bir biçimde yansımada engelleyerek temsilde adalet sağlayamadığı gibi (Yazıcı, 2009, ss. 66-70), yönetimde istikrarı da gerçekleştirememiştir. 1983-1999 yılları arasında yapılan beş seçimden yalnızca ikisinde (1983 ve 1987) Anavatan Partisi (ANAP) seçimlerden sonra tek başına hükümet kurabilmiştir. 1987'i izleyen üç seçim, Kanunu yapanların hedefinin aksine, 1991'den sonra kısa ömürlü birçok koalisyon hükümetlerinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. 3 Kasım 2002 seçimlerinde seçmen oylarının yalnızca %54'ü Meclise yansırken, %46 gibi büyük bir seçmen kitlesi parlamentoda temsil edilememiştir. 2002 Seçimlerinde oyların %34,3'ünü alan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), aşkın temsille 363 milletvekili çıkararak TBMM'deki sandalyelerin %66'sını elde etmiştir.

Milletvekili adaylığıyla ilgili olarak, 22 Nisan 1983 tarih 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu da 648 sayılı Kanunda olduğu gibi önseçimi zorunlu tutarken; merkez yoklamasının, gösterilmesi gereken kadar aday olmaması ya da partinin o seçim çevresinde teşkilatı bulunmaması durumunda uygulanmayacağını hükme bağlamıştır. "Merkez kontenjanı" çerçevesinde, merkezce gösterilecek aday oranı da %5'i geçemeyecektir. 1986'da Özal Hükümeti döneminde Kanununun 37. maddesinde yapılan bir değişiklik ile önseçim zorunlu olmaktan çıkarılmış ve siyasal partilere aday belirleme yöntemlerini serbestçe belirleme olanağı sağlanmıştır. Bu düzenlemenin TBMM'de görüldüğü sırada eski başbakanlardan ve Milliyetçi Demokrasi Partisi Van Milletvekili Ferit Melen bu değişikliğe şöyle karşı çıkmıştır:

"Değerli arkadaşlarım, getirdiğimiz sistemde partileri serbest bırakıyorsunuz. Her parti istediği şekilde önseçim için bazı hükümler koyabilir. Bu demektir ki bütün seçimlerde, faraza adayların yalnız lider tarafından veya yalnız merkez organı tarafından seçilmesini imkan dahilinde getiriyorsunuz. ... demokratik olacak bütün çalışma ve usuller bu teklif ile kalkarsa ve eğer bir partinin bütün milletvekili adaylarını sadece genel başkana seçtirirseniz o vakit sizin yerinize bu Meclis kapikullarıyla dolar. Kapikullarıyla da demokrasi olmaz arkadaşlar ..." (TBMM Tutanak Dergisi, 17. Dönem 26. Cilt 81. Birleşim, 314).

Deneyimli siyasetçi Ferit Melen'in bu öngörüsü gerçekleşmiş; 1986'dan sonra, önseçimler istisna, merkez yoklaması kural olmuştur. CHP gibi merkez sol partiler bile, çeşitli gerekçelerle adaylarını merkez organlarınca belirler hale gelmişlerdir (Bakkalbaşı, 1998, ss. 87-92). Bu durum, milletvekillerinin mecliste ve parti içinde gücünün zayıflamasına (İnan, 2004, ss. 100-107 ve 2006, ss. 318-328; Karakaş, 2012, ss. 28-36), parti liderlerinin güçlerini artırmaya ve dolayısıyla güçlü oligarşik eğilimlere yol açmıştır. Yakın dönem Türkiye siyasal tarihi otoriter liderliğin örnekleriyle doludur. Adaylar önseçimle belirlenmediğinde yeniden seçilmek isteyen milletvekilleri liderin otoritesini kabul ederek ona bağlılığını kanıtlamak zorunda kalmaktadırlar. Bunu yapmayan siyasetçiler, daha önce partilerinde önemli görevler üstlenmiş olsalar da partilerinden ayrılmak zorunda kalmışlardır. 2004 yılında daha önce CHP genel sekreterliğini yapmış Ertuğrul Günay, partisinden ihraç edilmiştir. AK Parti'de Mahmut Koçak 2006'da, Turhan Çömez 2008'de, MHP'de Ümit Özdağ 2016'da partilerinden çıkarılan tanınmış milletvekillerinden bazılarıdır. Özdağ daha sonra kurucusu olduğu İYİ Partiden 2020'de ihraç edilmiştir. AK Parti'de Genel Başkanlık ve Başbakanlık yapmış Ahmet Davutoğlu'nun 2019'da kesin ihraç istemiyle disiplin kuruluna verilmesi siyasal partilerde oligarşik eğilimlerin eriştiği düzeyi göstermektedir.

1997 yılında 36 ilde 6 büyük partinin yöneticileriyle yapılan bir araştırmada denekler %74 ila 88 arasında değişen oranda, Türkiye'de lider hegemonyasının varlığını belirtmişler; "milletvekili adaylarını kim veya hangi organ belirlemeli?" sorusuna da %42 gibi en yüksek tercih oranı ile "tüm üyeler" yanıtını vermişlerdir. Araştırmada, adayları "genel başkan belirlemeli" diyenlerin oranı %2 ve "merkez karar organı belirlemeli" diyenlerin oranı ise yalnızca %1'dir (Çarkoğlu vd., 2000, ss. 84-85).

Aday belirlemede partileri belli sınırlamalara tabi tutan yasal düzenlemeler yanında partilerin gerçek yaşamda izledikleri usuller arasında farklılıklar olabilmektedir (Massicard & Watts, 2013, ss. 6-7). Bu bağlamda, parti seçkinleri ve lideri ile yakın ilişkiler; etnik, dini ya da meslek kuruluşlarından alınan destek ile partiye yapılan mali yardımların adaylık sürecinde "yazılı olmayan" unsurlar olduğu (Bayraktar ve Altan, 2013, s. 23) ileri sürülmektedir. Parti liderleri milletvekili adaylarını belirlerken adayın kişisel nitelikleri ve yasama faaliyetlerindeki başarısını dikkate alırlar (Hazan & Rahat, 2010). Bununla birlikte, lidere sadakat özellikle yeniden aday olmada bir başka unsur olarak (Türkmen, 2016, s. 256) görülmektedir. Liderler milletvekili adaylarını belirlerken ya da parti merkez yönetimini oluştururken kendilerine bağlı kalacak siyasal deneyimi az kişileri tercih etmektedirler. AK Parti'nin 50 merkez karar ve yönetim kurulu üyesi üzerinde yapılan bir çalışma da bunu kanıtlamaktadır (Akdağ, 2017, s.158).

2011 ve 2015 seçimlerinde partilerin uyguladığı aday belirleme yöntemlerini inceleyen bir çalışmada kapsayıcı yöntem uygulayan siyasal partilerde bile nihai kararı veren parti yöneticilerinin tabanın taleplerini etkisizleştirdiği vurgulanmaktadır. Buna göre, en az Genççaya ve Kabasakal (2024).

rekabetçi ve dışlayıcı yöntem MHP’de uygulanırken, AK Partide nispeten yüksek bir parti içi rekabetin bulunduğu, CHP’nin ise adaylarını diğer iki partiye göre daha kapsayıcı ve rekabete açık olarak belirlediği ileri sürülmektedir (Çınar, 2016, ss. 97-99).

2017’de yapılan Anayasa değişikliğinden sonra yapılan 2018 erken seçimleri ile güvenoyu gerektirmeyen kendine özgü bir cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiş, ancak parlamentoda hiçbir parti salt çoğunluğu sağlayamamıştır. Bu arada, 31 Mart 2022’de ülke barajı %7’ye indirilmiştir.

3. Milletvekillerinin Yasama Çalışmalarında Parti Liderinin Etkisi

Yakın zamanlara kadar hükümet politikalarına ilişkin yasal düzenlemeler, esas olarak parlamento tarafından yapılırken, küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle yasa yapımında yürütmenin rolü daha da artmıştır (Kabasakal, 2019). Ayrıca, bir partinin yeterli çoğunluğa sahip olduğu meclislerde, yürütmenin gücü, genellikle aynı zamanda iktidar partisi lideri olan başbakanın şahsında toplanmaktadır. “Liderlerin siyaseti biçimlendirmedeki önemi” onların büyük ölçüde “partileri üzerindeki mutlak güçleriyle” ilişkilendirilmekte ve liberal Batı demokrasileriyle karşılaştırıldığında, Türkiye’deki liderlerin parti örgütleri üzerinde çok daha fazla denetim gücüne sahip olduğu (Sayarı, 2002, s. 3) ileri sürülmektedir. Milletvekillerinin büyük çoğunluğu, parti liderinin tercihi ya da onayıyla aday gösterildiklerinden yeniden seçilmeleri de parti üst yönetiminin değerlendirmesine göre belirlenmektedir. Parti disiplinine aykırı davranan milletvekiline uygulanacak yaptırımlar özellikle parti liderine karşı çıkarları denetlemenin güçlü bir aracıdır (Turan, 2011, s. 9; Baykan, 2018, ss. 167-210). Ayrıca, “... itaat etmeyen milletvekili genel olarak partiden ihraç edilir” (Özbudun, 2007, s. 82). Kısaca, parti liderleri itaat eden bir parti grubu oluşturmaya uygun bir aday listesi hazırlamakta (Bowler, Farrell & Katz, 1999, s. 9) ve bu kısır döngü partilerde lider egemenliğinin pekiştirmektedir.

2017 Anayasa değişikliğiyle partili cumhurbaşkanı uygulaması yasama yetkisine de sahip cumhurbaşkanının parti grubu aracılığıyla yürütmenin parlamento üzerindeki üstünlüğünü artırmıştır (Kabasakal, 2020). Parlamenter sistemde bir milletvekilinin yasa teklifinin yasalaşması büyük oranda parti liderliğinin onayına bağlıyken, yeni sistemde yasama yetkisinin yalnızca milletvekilleri eliyle kullanılacağı ve parlamentonun güçleneceği savı gerçekleşmemiştir. 27. Dönemde TBMM’ne beş binden fazla yasa teklifi sunulmuş, bunlardan yalnızca çoğunluk partisi grubunca hazırlanan 133’ü (73’ü torba Kanun) yasalaşmıştır. Buna karşılık, 80’i daha önce yayımlanan kararnamelerde değişiklik yapan 141 Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayımlanmıştır (Gençkaya, 2023). Bu uygulamalar bir yandan milletvekilinin öte yandan parlamentonun yasama kapasitesini zayıflatırken, lider otoritesini güçlendirmektedir.

TBMM’de milletvekillerinin yenilenme oranı oldukça yüksektir. Araştırmalar, 1980 sonrası her seçimde TBMM üyelerinin ortalama %50’den fazlası yenilendiğini ortaya koymaktadır (Massicard, 2005; Turan, 2011, s. 15; Gençkaya, 2020, ss. 86-87). Bu durum, adayların genellikle parti merkezi tarafından belirlenmesinden kaynaklanırken, milletvekillerinin deneyim ve kıdem kazanmasını da engellemektedir. Yalnızca parti yönetiminde bulunan sınırlı sayıda milletvekili aday listelerinde seçilecek sıralarda yer alarak yıllarca seçilmekte ve görevlerini sürdürmektedirler. AK Parti’de milletvekilliğine getirilen üç dönem sınırlaması ise karizmatik liderlik üzerinden değerlendirildiğinden kurumsallaşamamıştır (Miş, 2015).

Milletvekillerinin TBMM’de üstlenecekleri görevler konusunda üç ana belirleyici unsur, parti içindeki konumları, uzmanlık alanları ve seçim bölgeleriyle ilişkileridir (Massicard, 2005). Milletvekillerinin iş bulma ve tayin işleri gibi seçmen hizmetlerine geniş zaman ayırmaları, doğal olarak kendilerinin yasa yapma sürecine etkin katılımlarını engellemektedir (Hazama, 1992; Kalaycıoğlu, 1995; Turan, 2000, s. 25; Gençkaya, 2000, s. 50). Özellikle, ekonomik faaliyetlerin görece sınırlı olduğu küçük illerin milletvekilleri zamanlarının büyük bir bölümünü yasama faaliyetlerinden çok, seçmen sorunlarını çözmeye ayırdıkları bilinmektedir (Turan, 2000, s. 25; Kalaycıoğlu, 1990; 1995). Bazı partilerde, örneğin 1990’larda Ecevit yönetimindeki Demokratik Sol Partide (DSP) milletvekillerinin kendi seçim bölgelerinde çalışırlarsa güç kazanma ve bağımsız hareket etme olasılığı nedeniyle parlamentoda yasama çalışmalarına öncelik vermeleri özellikle isteniyordu (Özdalga, 2005, ss. 83, 176-178).

Genel kural olarak, parti disiplini yüksek ve lider egemen bir yapıda adaylar belirlenirken, gerektiğinde mesleki birikimlerinden yararlanmak üzere siyaset deneyimi olmayan, genellikle hukukçu ve bürokrat ağırlıklı milletvekilleri seçilmektedir (Dorronsoro & Massicard, 2005). Yasamanın mutfağı oluşturan daimî ve geçici komisyonlar, parlamentonun hızlı karar almasına yönelik içtüzük değişiklikleriyle birlikte çoğunluk partileri ve yürütmenin etkisiyle otonomilerini yitirmekte ve milletvekillerinin yasama ve denetim kapasiteleri azalmaktadır (Gençkaya, 1999; 2020; 2022). İçtüzüğe göre, TBMM’nde komisyonların üyeleri, partilerin meclisteki milletvekili sayılarına orantılı olarak saptanmakta, komisyon üyelerinin çoğunluğu ve başkanları iktidar partilerinden olmaktadır. Komisyonlarda yer alacak milletvekilleri parti yönetimleri tarafından belirlenmektedir (Turan, 1997, ss. 124-126; Gençkaya, 2022, ss. 266-268). Bu usul parti yönetimlerinin milletvekilleri üzerindeki gücünü ve otoritesini artırmaktadır. AK Parti iktidarı döneminde meclis komisyonlarıyla ilgili 2011-2015 yıllarını kapsayan bir çalışmada, komisyonların ancak, bakanlar ve konunun taraflarıyla iş birliği yapılması durumunda etkili olabildiği sonucuna varılmıştır (Bektaş, 2021, s. 25). Deneyimli bir parlamenter, anılarında meclis komisyonlarında en hayati konularda bile iş birliğinin aranmadığını belirtirken (İnan, 2004, ss. 108-109) komisyonlarda görev yapmış bir başka milletvekili de “İktidar muhalefetle uzlaşmaz, muhalefet de iktidarın iyi işlerini kabul etmez. Gerçek müzakereyle

kanun çıkarma alışkanlığı gelişmemiştir. Oy çokluğuna sahip olanın dediği olur” sözleriyle bu görüşe katılmaktadır (Kocaoğlu, 2002, s. 2). Parlamentonun verimliliğini artırmaya yönelik reformlar, parlamenterlerin hareket alanını daraltırken, lider oligarşisi yanında parlamenterlerin yeniden seçilmeyi sağlayacak faaliyetlere yönelmeleri yasama faaliyetlerini azaltmaktadır (Turan, 2000, s. 17).

Milletvekilleri yasa teklifi verirken, soru sorma ve söz alma sırasında parti grup yönetimlerinin oluru almaları zorunludur, ancak parti içi muhaliflere görev ve sorumluluk verilmemesi yaygındır (Massicard, 2005). 1982 Anayasası da birçok konuda milletvekillerinin yetkisini sınırlamaktadır. Örneğin, kanunların anayasa aykırılığı konusunda Anayasa Mahkemesine başvuru 1961 Anayasası’na göre (Madde 149) üye tam sayısının altıda biri tutarındaki üyelerin (75 üye) imzası yeterli iken, 1982 Anayasası’nda (Madde 150) bu sayı üye tam sayısının beşte birine (120 üye) çıkarılmıştır (Gençkaya, 1994, s. 325). TBMM’nin (Millet Meclisi) üye sayısının 450 olduğu 1983 öncesi döneme göre, 1982 Anayasası döneminde milletvekili sayısının önce 400, daha sonra 450, 550 ve sonunda 600’e çıkartılmış olsa da bu sınırlamanın özellikle milletvekillerinin *bireysel* olarak kullanabilecekleri denetim yetkisini azalttığı açıktır.

4. Aday Belirleme Yöntemi, Liderin Otoriterleşmesi Ve Yasamanın Yürütmeyi Denetlemesine İlişkin Göstergeler

2017 Anayasa değişiklikleri referandumuyla Meclisin yasama görevi fiilen sınırlanmış, denetim işlevi neredeyse ortadan kalkmış, milletvekillerinin güvenoyu, gensoru ve sözlü soru sorma olanakları da ellerinden alınmıştır (Gençkaya, 2020 ve 2023). Kısaca, bir yandan parti ve seçim mevzuatının kolaylaştırdığı ve özellikle son yapılan anayasa değişiklikleri ile kartel partileri olarak adlandırılan ve TBMM’de grubu bulunan partilerin çoğunda parti liderinin otoriterleşmesi sürecinin kuralsal ve uygulamaya yönelik olarak pekiştiği görülmektedir. Bu konudaki gelişmelerin ampirik verilerle kanıtlanmasına yönelik olarak bu çalışma çerçevesinde derlenen bazı tanımlayıcı göstergeler (Tablo 1), geline aşamayı öz olarak açıklamaktadır.

1983–2022 döneminde partilerin farklı nedenlerle kurumsallaşmadıkları (Bölükbaşı, 2022), parti yapılarının kişiselleştiği, tarihsel olarak güçlü olan parti disiplininin sürdüğü, aday belirlemenin giderek merkezileştiği ve yürütmenin güçlendirilmesi eğilimi sonucunda zayıflayan ya da tümüyle ortadan kalkan güçler ayrılığı ilkesi ile denge ve denetleme mekanizmalarının etkin bir biçimde çalışmadığı açıktır.

Tablo 1: Türkiye’de Aday Belirleme, Parti Disiplini, Parti Kurumsallaşma, Yasamanın Yürütmeyi Denetlemesi ve Liderin Kişiliği Göstergeleri, 1983-2022

Yıllar/Göstergeler	Aday Belirleme	Parti Disiplini	Parti Kurumsallaşması	Yasamanın Denetimi	Liderin Kişiliği
1983	0,83	1,43	0,69	0,59	-0,08
1987	0,30	1,43	0,89	0,59	-0,16
1991	0,30	1,43	0,89	0,63	-0,16
1995	0,30	1,43	0,89	0,63	-0,16
1999	0,30	1,43	0,90	0,63	-0,16
2002	0,30	1,43	0,88	0,62	0,19
2007	0,30	1,43	0,87	0,59	0,65
2011	0,32	1,81	0,89	0,55	1,34
2015	0,29	1,75	0,89	0,37	2,06
2018	0,07	1,94	0,89	0,18	2,32
2022	-0,06	1,88	0,90	0,23	1,82

Kaynak: Yazarlar tarafından https://v-dem.net/data_analysis/CountryGraph/ veri tabanından hazırlanmıştır.

V-Dem veri tabanından elde edilen göstergelere göre hazırlanan Tablo 1’de milletvekili genel seçimlerinin yapıldığı yıllara ilişkin olarak, partilerin aday belirleme usulünün ne kadar merkezi olduğu; parti disiplinin bir göstergesi olarak milletvekillerinin önemli yasaların oylamasında partisiyle aynı yönde oy kullanması; partinin kurumsallaşması (örgütlenme düzeyi ve derinliği, sivil toplumla bağlantılar, parti kadroları, seçmenler arasında parti destekçilerinin oranı, parti platformları ve ideolojilerinin tutarlılığı, milletvekillerinin aynı yönde oy kullanması gibi özellikler); yasamanın yürütmeyi denetlemesi (parlamento ve devlet kurumlarının, örneğin, Sayıştay, başsavcı ya da ombudsmanın yürütmeyi ne ölçüde sorgulama, soruşturma ve denetleme kapasitesine sahip olduğu) ve liderin toplumsal kişiliği (yürütme erkinin başı (devlet ya da hükümet başkanı) halk tarafından ne ölçüde olağanüstü kişisel özelliklere ya da liderlik becerilerine sahip biri olarak tanımlandığı (örneğin, ulusun babası veya annesi, son derece kahraman, ahlaklı, dindar ya da bilge veya toplum tarafından değer verilen öteki olağanüstü niteliklere sahip olduğu) göz önüne alınmıştır. Göstergeler, Aday belirlemede 0-5; parti disiplininde 0-3; parti kurumsallaşmasında ve yasamanın denetiminde yüksek (=1) ve düşük (=0) aralığında ve liderin kişiliğinde 0-4 skalasına göre belirlenmiştir.

Aday belirleme sürecinin esas olarak parti lideri tarafından denetlendiği (=0) ancak yerel örgütlerin etkisinin sınırlı olduğu (=1) görülmektedir. Seçmenler ve ön seçimin aday belirlemede hemen hiç etkisi (=5) bulunmamaktadır. Bu göstergeler, yukarıda çeşitli dönemlerde aday belirleme sürecine ilişkin ileri sürülen görüşleri doğrulamaktadır. Parti disiplini göstergesinde milletvekillerinin çoğunlukla partilerinin belirlediği yönde oy kullandıkları (=2) görülmekle birlikte, bunun mutlak anlamda (=3) olmadığı açıktır. Yüksek (=1) ve düşük (=0) aralığında kodlanan parti kurumsallaşma göstergelerine göre, partilerin kısa sürede kurumsallaştıkları

söylenmekle birlikte, parti içi demokrasi, parti örgütleri, üyeler ve milletvekillerinin ihraç tehdidiyle karşı karşıya oldukları ve bu nedenle parti yerel örgütlerinde kurumsallaşmanın etkili olmadığı unutulmamalıdır (Ayan-Musil, 2011). Yüksek (=1) ve düşük (=0) aralığında kodlanan yasamanın yürütme üzerindeki denetimi göstergesine göre, özellikle 2010 Anayasa değişikliklerinin de etkisiyle izleyen yıllarda yasamanın doğrudan ve dolaylı (Sayıştay, Kamu Denetçiliği Kurumu) olarak yürütmeyi denetlemesi güçsüzleşmiştir. Bu göstergeler de önceki bölümlerde vurgulanan gerek milletvekillerini bireysel olarak gerekse TBMM’ni kurum olarak etkisizleştirirken, yürütme erkini güçlendirmiştir. Gösterge değerlerine göre yakın zamanlara kadar partilerin kurumsallaşmasının gölgesinde kalan liderin kişiliği, 2002 ve özellikle 2011’den bu yana hızla yükselmiştir. Liderin kişiliği, esas olarak “bir dereceye kadar ancak en önemli bileşen olmayan” (=2) bir düzeyde görülürken, 2017 Anayasa değişikliği sonrasında yapılan 2018 Cumhurbaşkanlığı genel seçimlerinde “büyük ölçüde ancak biricik olmayan” bir değere (=3) yaklaşmıştır.

Çapraz değerlendirmede, aday belirlemenin merkezileşmesi ile yüksek parti disiplini arasında olduğu kadar güçlü lider kişiliği arasında da olumlu bir ilişki olduğu açıktır. Bu bağlamda, milletvekillerinin bireysel olarak ve parlamentonun topyekûn yasama ve denetim işlevlerinin azalması ile ilk üç gösterge arasında olumsuz bir ilişki olduğu görülmektedir. Göstergeler arasında, parti kurumsallaşması göstergesi parti disiplini ile anlaşılır bir olumlu ilişki gösterirken, önceki dönemlerde gölgede kalan parti liderinin kişiliği ya da liderin otoriterleşmesi partinin kurumsallaşmasının bir parçası olmakta, ya da liderlerle birlikte partiler de *otoriterleşmektedir*. Kuşkusuz, bu tespitlerin farklı yöntem ve verilerle analizlerle yeniden çözümlenmesi gerekir.

Sonuç ve Öneriler

Seçimlerin düzenli aralıklarla yapılması demokrasi yönünden gerekli olsa da yeterli değildir. Seçim sistemi ve aday belirleme yöntemi eğer yönlendirmelere açık ise ülkelerin demokrasiden otoriter yapıya yönelmesine neden olabilir. Demokrasinin işlerliğini sağlamak amacıyla yaşamsal önem taşıyan konularda anayasalara bazı hükümlerin konulması yanında, anayasa ve yasalardaki yazılı kurallara uyulması da en az o kadar önemlidir. Çağdaş olmayan, toplumu sınırlayan ve kısıtlayan düzenlemeler kalıcı olamaz. Nitekim, Türkiye’nin 1983 seçimlerindeki deneyimi, dünyaya “seçim mühendisliğinin sınırları olduğunu” da göstermiştir (Diamond, Linz & Lipset, 1995, ss. 36-38).

Türkiye’de parlamento üyelerinin eğitim düzeyindeki önemli yükselişe karşın, gerek Siyasi Partiler Kanunundaki kısıtlamalar ve seçim barajı, gerekse son yıllarda partilerin adaylarını merkezden belirlemeleri ve himayeci ilişkiler, partilerde lidere sadık bir yapının ortaya çıkmasına ve lider otoritesinin pekişmesine neden olmuştur.

Mevcut cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, zaten *yönetimde istikrar* sağlamak amacıyla oluşturulduğundan, seçim sisteminin Anayasanın öngördüğü *temsilde adalet* ilkesine göre düzenlenmesine öncelik verilmelidir. Bu nedenle, seçim sisteminin %7’lik seçim barajı başta olmak üzere, her türlü kısıtlamadan ve yasaktan arındırılması, demokratik katılımın ve temsilin güvence altına alınmasıyla çoğulcu demokrasinin geliştirilmesi gereklidir.

Seçim sistemi aynı kaldığı takdirde, adayların, bazı istisnalar dışında parti üyeleri ve yerel parti örgütleri tarafından belirlenmesi ya da önseçimin zorunlu ve yaygın biçimde uygulanması lider hegemonyasını frenleyecek önemli bir araçtır.

Önseçim uygulamasının anlamlı olabilmesi, parti içi demokrasiye ve demokratik temsile katkıda bulunabilmesi amacıyla, partilerin üye kayıt, aday üyelik, üyeliğin askıya çıkarılması ve üyeliğe kabul sürecinin şeffaf olması ve adil işletilmesi ile üyelik hukukunun korunması gereklidir.

Seçim sistemi, aday belirleme usulü ve lider otoriterleşmesi süreçleri arasındaki ilişkinin partilerin örgütsel özellikleri çerçevesinde daha ayrıntılı olarak araştırılması ve ampirik verilerle açıklanması gereklidir. İkinci olarak, liderin otoritesindeki artışın anayasal gelişmelerle ve parlamentonun iç işleyiş kuralları (İçtüzük) ile ilişkilendirilmesi ve irdelenmesi, sürecin pekişmesindeki farklı unsurların anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Üçüncü olarak, siyasal parti liderlerinin otoriterleşmesinin sosyo-ekonomik arka planının sürdürülebilirliği, yoksulluk, kalkınma, teknoloji ve değerler sistemi boyutuyla irdelenmesi yararlı olacaktır (Farkas, 2007, s. 17). Son olarak, özerk sivil toplum kuruluşlarının, karar alma mekanizmalarını ve aday belirleme süreçlerini etkileyecek kapasiteye ulaşmalarının parti liderliğinin otoriterleşme eğilimine karşı bir direnç oluşturabilme varsayımı tartışılmalıdır (Anria, 2016).

This research article has been licensed with Creative Commons Attribution - Non-Commercial 4.0 International License. Bu araştırma makalesi, Creative Commons Atıf - Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Yazar Katkıları

Yazarların çalışmaya katkı oranların eşit olduğunu beyan etmişlerdir.

Teşekkür Beyanı

Yazarlar teşekkür beyanında bulunmamışlardır.

Destek Beyanı

Yazarlar destek beyanında bulunmamışlardır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemişlerdir.

Etik Beyanı

Yazarlar çalışma için herhangi bir Etik Kurul Onayı gerekmediğini beyan etmişlerdir.

Sorumlu Editörler

Prof. Dr. Hüseyin Özgür, Anadolu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şahin Eray Kırdım, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Arş. Gör. Atahan Demirkol, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Kaynakça/References

- Akdağ, G.A. (2017). Candidate Selection Process as a Tool to Shape a Party's Dominant Coalition: The Case of The AKP in Turkey, *Alternatif Politika*, 9 (2), 142-163. <https://alternatifpolitika.com/site/cilt/9/sayi/2/1-Gul-Arikan-Akdag-Candidate-Selection-Process-AKP.pdf>.
- Aldrich, J. H. (2011). *Why parties? A second look*. University of Chicago Press.
- Anria, S. (2016). Democratizing Democracy? Civil Society and Party Organization in Bolivia. *Comparative Politics*, 48(4), 459-478. <https://doi.org/10.5129/001041516819197566>
- ANSAV Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı (1997). *Parti-içi Demokrasi Konferans Konuşmaları*. ANSAV.
- Ashibgor, S. (2008). *Political Parties and Democracy in Theoretical and Practical Perspectives: Selecting Candidates for Legislative Office*. National Democratic Institute for International Affairs, http://www.ndi.org/files/2406_polpart_report_engpdf_100708.pdf.
- Ayan-Musil, P. (2011). *Authoritarian Party Structures and Democratic Political Setting in Turkey*. Palgrave Macmillan.
- Bakkalbaşı, O. (1998). *Tıkanan Türk Siyaseti*. Ar Reklam ve Matbaa.
- Baykan, T. S. (2018). *The Justice and Development Party in Turkey Populism, Personalism, Organization*. Cambridge University Press.
- Bayraktar, S. U. & Altan, C. (2013). Explaining Turkish party centralism. In E. Massicard and N. Watts (Eds.). *Negotiating Political Power in Turkey: Breaking up the Party* (17-36). Routledge.
- Bektaş, A. (1993). *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)*. Bağlam Yayıncılık.
- Bektaş, E. (2021). Legislative committees in the Turkish Parliament: Performing procedural minimum or effective scrutiny. *The Journal of Legislative Studies*, 29(1), 135-170. <https://doi.org/10.1080/13572334.2021.1974707>
- Bowler, S., Farrell, D. & Pettitt, R. (2005). Expert Opinion on Electoral Systems: So Which Electoral System is Best. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 15(1), 3-19. <https://doi.org/10.1080/13689880500064544>
- Bowler, S., Farrell, D. M. & Katz, R. S. (1999). Party Cohesion, Party Discipline, and Parliaments. In S. Bowler, D. Farrell & R. Katz (Eds.). *Party Discipline and Parliamentary Government* (3-22). Ohio State University Press.
- Bölükbaşı, M. (2022). Measuring the Level of Party Institutionalization in Turkey. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 31(2), 305-321. <https://doi.org/10.26650/siyasal.2022.31.1100558>
- Calise, M. (2015). The personal party: an analytical framework. *Italian Political Science Review*, 45(3), 301-315. <https://doi.org/10.1017/ipo.2015.18>
- Carey, J. & Shugart, M. S. (1995). Incentives to cultivate a personal vote: A rank ordering of electoral formulas. *Electoral Studies*, 14(4), 417-439. [https://doi.org/10.1016/0261-3794\(94\)00035-2](https://doi.org/10.1016/0261-3794(94)00035-2)
- Colomer, J. M. (2013). Introduction: Personal and Party Representation. In J. M. Colomer (Ed.), *Personal Representation: The Neglected Dimension of Electoral Systems* (1-21). ECPR Press.
- Cop, B. (2018). *Türkiye'de Seçim Sistemleri*. Tekin Yayınevi.
- Cordero, G. & Coller, X. (2015). Cohesion and Candidate Selection in Parliamentary Groups. *Parliamentary Affairs*, 68(3), 592-615. <https://doi.org/10.1093/pa/gsu008>
- Cox, G. W. (1997). *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge University Press.
- Çam, E. (1977). *Siyaset Bilimine Giriş*. Güryay Matbaacılık.
- Çarkoğlu, A., Erdem, T., Kabasakal, M. & Gençkaya, Ö. F. (2000). *Siyasi Partilerde Reform*. Acar Matbaacılık.
- Çınar, Ü. O. (2016). *Türkiye'deki Siyasi Partilerin Aday Belirleme Yöntemlerinin Rekabet ve Temsiliyet Bakımlarından Değerlendirilmesi: 2011 ve 2015 Genel Seçimleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi.
- Çitçi, O. (1989). *Yerel Yönetimlerde Temsil. Belediye Örneği*. TODAİE.
- Diamond, L., Linz, J. & Lipset, M. (Eds.) (1995). *Politics in Developing Countries, Comparing Experiences with Democracy*. Second Edition. Lynne Rienner Publishers.
- Diamond, L. & Plattner, M. F. (Ed.) (2006). *Electoral Systems and Democracy*. The John Hopkins University Press.
- Dikici-Bilgin, H. (2013). Seçimler ve Seçim Sistemleri. İçinde Sabri Sayarı ve H. Dikici-Bilgin (Editörler), *Karşılaştırmalı Siyaset, Temel Konular ve Yaklaşımlar* (146-168). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Dorronsoro, G. & Massicard, E. (2005). Being a Member of Parliament in Contemporary Turkey. *European Journal of Turkish Studies*, 3, 1-31. <https://doi.org/10.4000/ejts.502>

- Duran, H. & Aksu, A. (2009). Türkiye’de Milletvekillerinin Parti Değişirmelerinin Tür ve Biçimleri Bağlamında Yeni Türkiye Partisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 141-154. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4766/65524>
- Duverger, M. (1974). *Siyasi Partiler*, İkinci Basım. (Ergun Özbudun, Çev). Bilgi Yayınevi.
- Duverger, M. (2003). Duverger’s Law: Forty Years Later. In B. Grofman & A. Lijphart (Eds.), *Electoral Laws and Their Political Consequences*. Third Edition, (69-84). Agathon Press.
- Epstein, L. D. (1967). *Political Parties in Western Democracies*. Praeger.
- Erdem, T. & Uygurer, N. (1994). *CHP Üye Kayıtlarının Merkezde Toplanma Projesi 1978*. Ünal Ofset Matbaacılık.
- Erdem, T. (2012). *Anayasalar ve Belgeler*. Doğan Kitap.
- Farkas R. P. (2007). *Democratization in the Balkans: Prescriptions for a Badly Scarred Body Politics*. Northeastern University Press.
- Farrell, D. M. (1997). *Comparing Electoral Systems*. Prentice Hall / Harvester Wheatsheaf.
- Ferreria da Silva, F. F. (2019). Party organizational change and leader effects on voting behavior: Linking the electoral and party faces of presidentialization. *Party Politics*, 27(4), 803-813. <https://doi.org/10.1177/1354068819893511>
- Field, B. N. & Siavelis, P. M. (2011). Endogenizing legislative candidate selection procedures in nascent democracies: Evidence from Spain and Chile. *Democratization*. 18 (3), 797-822. <https://doi.org/10.1080/13510347.2011.563120>
- Gallagher, M. (1998). The Political Impact of Electoral System Change in Japan and New Zealand, 1996. *Party Politics*, 4(2), 203-228. <https://doi.org/10.1177/1354068898004002004>
- Gallagher, M. (1988). Introduction. In M. Gallagher ve M. Marsh (Eds.) *Candidate Selection in Comparative Perspective: The Secret Garden of Politics* (1-19). Sage Publications.
- Gençkaya, Ö. F. (2023). *Kaliteli Bir Yasamanın ve Etkili Bir Yasanın Aracı Olarak Yasama Sonrası İnceleme*. Özgürlük Araştırmaları Derneği. Liberal Perspektif Rapor (31).
- Gençkaya, Ö. F. (2022). Parliamentary Committees in the Grand National Assembly of Turkey (2002–2020). In T. Siefken & H. Rommetvedt (Eds.), *Parliamentary Committees in the Policy Process* (263-286). Routledge.
- Gençkaya, Ö. F. (2020). The Grand National Assembly of Turkey: A Decline in Legislative Capacity. In I. Khmelko, R. Stapenhurst, & M. L. Mezey (Eds.), *Legislative Decline in the 21st Century A Comparative Perspective* (82-93). Routledge.
- Gençkaya, Ö. F. (2000). Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması- Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Türkiye İçin Bir Öneri. İçinde A. Çarkoğlu vd., *Siyasi Partilerde Reform* (127-234). TESEV.
- Gençkaya, Ö. F. (1994). Consolidation of or Resistance to Democracy: Redemocratization and the Turkish Grand National Assembly. In L. D. Longley (Ed.), *Working Papers on Comparative Legislative Studies* (321-334), Research Committee of Legislative Studies International Political Science Association.
- Gençkaya, Ö. F. (1990). The Impact of Organizational Attributes on Legislative Performance: A Structural-functional Analysis of the Grand National Assembly of Turkey, 1983-1987, (Unpublished Ph.D. Dissertation), Boğaziçi Üniversitesi.
- Grofman, B. (2005). Comparisons among Electoral Systems: Distinguishing between Localism and Candidate-Centered Politics. *Electoral Studies* (24), 735–740. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2005.03.007>
- Grofman, B. & Lijphart, A. (2003). *Electoral Laws and Their Political Consequences*. (Third Edition). Agathon Press.
- Güneş, T. (1956). *Parlamentar Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi*. Nazir Akbasan Matbaası.
- Haynes, J. (2005). *Comparative Politics in a Globalizing World*. Polity Press.
- Hazama, Y. (1992). The Politics of amendment in the Turkish legislatures, *The Developing Economies*, (30), 284-298.
- Hazan, R. Y. & Voerman, G. (2006). Electoral Systems and Candidate Selection. *Acta Politica*. (41), 146-162. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ap.5500153>
- Hazan, R. Y. & Rahat, G. (2010). *Democracy within Parties: Candidate Selection Methods and their Consequences*. Oxford University Press.
- Heller, W. B. & Mershon, C. (2009). *Political Parties and Legislative Party Switching*. Palgrave Macmillan.
- Hopkin, J. & Paolucci, C. (1999). The Business Firm Model of Party Organization: Cases from Spain and Italy. *European Journal of Political Research* 35 (3), 307-339. <https://doi.org/10.1023/A:1006903925012>
- Inglehart, R. (2018). “The Age of Insecurity: Can Democracy Save Itself?” *Foreign Affairs*. (3): 20–28.
- International IDEA (2002). *International Electoral Standards Guidelines for Reviewing the Legal Framework of Elections*, International IDEA.
- İnan, K. (2004). *Devlet İdaresi*. (7. Baskı). Timaş Yayınları.
- Gençkaya ve Kabasakal (2024).

- İnan, K. (2006). *Siyaset Yılları*. (2. Baskı). Timaş Yayınları.
- Kabasakal, M. (1991). *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi*. Tekin Yayınevi.
- Kabasakal, M. (2014). Factors influencing intra-party democracy and membership rights: The case of Turkey. *Party Politics*, 20 (5), 700-711. <https://doi.org/10.1177/1354068812453366>
- Kabasakal, M. (2019). Deparliamentarization in Turkey: A Major Decline in the Scrutiny Function. (International Journal of Political Science & Urban Studies) *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi* 7, (1), 168-190. <https://doi.org/10.14782/ipsus.539212>
- Kabasakal, M. (2020). *Türkiye’nin Demokrasi Sınavı*. Cumhuriyet Kitapları.
- Kalaycıoğlu, E. (1995). The Turkish Grand National Assembly: A Brief Inquiry into the Politics of Representation in Turkey. In Ç. Balım, E. Kalaycıoğlu, C. Karataş, G. Winrow, & F. Yasamee (Eds.). *Turkey: Political, Social and Economic Challenges in the 1990s* (42-60). Brill.
- Kalaycıoğlu, E. (1990). Cyclical Development, Redesign, and Nascent Institutionalization of a Legislative System. In Ulrike Liebert & Maurizio Cotta (Eds.), *Parliament and Democratic Consolidation in Southern Europe* (184-222). F. Pinter.
- Karakaş, E. (2012). *Çağdaş Parti Örgütlenmesi, CHP ve Örgütsel Yenilenmenin Temel İlkeleri*. Ceylan Matbaası.
- Karakoyun, U. (2018, 18 Mart). AK Parti Bayraklı kongresinde 'çift liste' krizi. <https://www.dha.com.tr/politika/ak-parti-bayrakli-kongresinde-cift-liste-krizi-1569912>
- Katz, R.S. and Mair, P. (1995). Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party. *Party Politics* 1 (1), 5–28. <https://doi.org/10.1177/1354068895001001001>
- Katz, R.S. and Mair, P. (2009). The Cartel Party Thesis: A Restatement. *Perspectives on Politics* 7 (4), 753–766. <https://doi.org/10.1017/S1537592709991782>
- Kircheimer, O. (1966). The Transformation of the Western European Party Systems. In J. La Palombara ve M. Weiner (Eds.). *Political Parties and Political Development*. (177-200). Princeton University Press.
- Kocaoğlu, E. (2002). *Acemi Milletvekilinin Ankara Anıları*. İyidam Yayınları.
- Kristjánsson, S. (1998). Electoral Politics and Governance: Transformation of the Party System in Iceland, 1970–1996. In P. Pennings & J.-E. Lane (Eds.). *Comparing Party System Change*. (154-168). Routledge.
- Krook, M. L. (2009). *Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide*. Oxford University Press.
- Lijphart, A. (1999). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. Yale University Press.
- Lisi, M. (2022). Conceptualising and Measuring Leadership Autonomy in Contemporary Party Organisations. *Political Studies*, <https://doi.org/10.1177/00323217221117381>.
- Locatelli, L. G. B. (2022). Building Parties' Grassroots: Electoral Systems, Party Organizations, and Social Linkages from a Cross-National Perspective, *Brazilian Political Science Review* 2(16), 1-42. <https://doi.org/10.1590/1981-3821202200020005>
- Massicard, E. (2005). Differences in role orientation among Turkish MPs, Being a Member of Parliament in Contemporary Turkey. *European Journal of Turkish Studies*, 3. <https://doi.org/10.4000/ejts.499>
- Massicard, E. & Watts, N. (2013). Introduction Reconsidering parties, power, and social forces. In E. Massicard ve N. Watts (Eds.). *Negotiating Political Power in Turkey: Breaking Up the Party* (1-16), Routledge.
- Mayo, H. B. (1964). *Demokratik Teoriye Giriş*. (Emre Kongar, Çev.). Türk Siyasi İlimler Derneği.
- Mazzoleni, G. & Voerman, G. (2016.). Memberless Parties: Beyond the Party Model? *Party Politics* (23), 783-792. <https://doi.org/10.1177/1354068815627398>
- Merkel, W. and Lührmann, A. (2021). Resilience of Democracies: Responses to Illiberal and Authoritarian Challenges. *Democratization* 28, (5): 869–884.
- Michels, R. (1968). *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. Free Press.
- Mimpen, J. (2007). Intra-Party Democracy and Its Discontents: Democratization, *Volatile Political Landscape*. NIMD Publication.
- Miş, N. (2015, 4 Ekim). Kurucu Felsefe’ye Dönüş Siyasal Yenilenme ve AK Parti. <https://www.setav.org/kurucu-felsefeye-donus-siyasal-yenilenme-ve-ak-parti/>
- Owens, J. E. (2011). Parties in Democratic National Assemblies, Comparative Assessment of Parliament (CAP) Note. https://www.academia.edu/6980422/Parties_in_Democratic_National_Assemblies.
- Özbudun, E. (2007). *Çağdaş Türk Politikası, Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*. 2. Baskı, (A. R. Usul, Çev.). Doğan Kitap.
- Özdalga, H. (2005). *Kötü Yönetilen Türkiye, Örnek Vaka DSP*. Kitap Yayınevi
- Gençkaya ve Kabasakal (2024).

- Passarelli, G. (2020). *Preference voting systems: influence on intra-party competition and voting behaviour*. Palgrave Macmillan.
- Pennings, P. & Hazan, R.Y. (2001). Democratizing candidate selection. *Party Politics*, 7 (3), 267-275. <https://doi.org/10.1177/1354068801007003001>
- Poguntke, T. & Webb, P. (Eds.) (2005a) *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford University Press.
- Poguntke, T. & Webb, P. (2005b). The Presidentialization of Politics in Democratic Societies: A Framework for Analysis. In T. Poguntke & P. Webb (Eds.) *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies* (1-25). Oxford University Press.
- Powell, B. J. (2014). Conclusion: Why Elections Matter. In L. LeDuc, R. Niemi & P. Norris (Eds.). *Comparing Democracies 4* (187-204). Sage.
- Rahat, G. & Hazan, R. (2010). *Democracy within Parties: Candidate Selection Methods and their Political Consequences* Oxford University Press.
- Rahat, G. & Hazan, R. (2001). Candidate Selection Methods: An Analytical Framework. *Party Politics*, 7(3), 297-322. <https://doi.org/10.1177/1354068801007003003>
- Rahat, G. & Kenig, O. (2018). *From Party Politics to Personalized Politics?: Party Change and Political Personalization in Democracies*. Oxford University Press.
- Ranney, A. (1981). "Candidate Selection". İçinde D. Butler, R.P. Howard ve R. Austin (Eds.). *Democracy at the Polls: A Comparative Study of Competitive National Elections* (75-106). American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Sandri, G., Seddone, A. & Venturino, F. (Eds.). (2015). *Party Primaries in Comparative Perspective*. Ashgate.
- Sarol, M. (1983). *Bilinmeyen Menderes*. Kervan Yayınları.
- Savcı, B. (1963). *Demokrasimiz Üzerine Düşünceler*. Sevinç Matbaası.
- Sayarı, S. (2002). Introduction. In Metin Heper & Sabri Sayarı (Eds.). *Political Leaders and Democracy in Turkey* (1-7). Lexington Books.
- Sayarı, S. & Dikici-Bilgin, H. (Editörler) (2013). *Karşılaştırmalı Siyaset, Temel Konular ve Yaklaşımlar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Scarrow, S. (2005). *Political Parties and Democracy in Theoretical and Practical Perspectives, Implementing Intra-party Democracy*. National Democratic Institute for International Affairs.
- Shugart, M. S. (2005). Comparative electoral systems research: The maturation of a field and new challenges ahead. In M. Gallagher & P. Mitchell (Eds.), *The politics of electoral systems* (25-55). Oxford University Press.
- Strøm, K. (1998). Parliamentary Committees in European Democracies. *The Journal of Legislative Studies*, 4(1), 21-59. <https://doi.org/10.1080/13572339808420538>
- TESAV (2016). Cumhuriyet Döneminde Kurulan ve Kapanan Siyasi Partiler, http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/3.1923ten_Bu_Yana_Kurulan_ve_Kapatilan_Siyasi_Partiler.pdf.
- Tilly, C. (2001). Mechanisms in Political Processes. *Annual Review of Political Science*. (4), 21-41. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.4.1.21>
- Touraine, A. (2004). *Demokrasi Nedir?* 4. Baskı (O. Kunal, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Tuncay, S. (1996). *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*. Gündoğan Yayınları.
- Tuncer, E. (2003). *Osmanlıdan Günümüze Seçimler (1877-2002)*. Genişletilmiş 2. Baskı. Yücel Ofset.
- Tuncer, E. (2008). *1946 Seçimleri*. Yeniden Grup Matbaacılık.
- Tuncer, E. (2010) *1950 Seçimleri*. Hazar Reklam Matbaacılık.
- Turan, İ. (1985). Changing horses in midstream, party changers in the Turkish Grand National Assembly. *Legislative Studies Quarterly*. (10), 21-34. <https://doi.org/10.2307/440113>
- Turan, İ. (1997). The Turkish Legislature: From Symbolic to Substantive Representation. İçinde G. W. Copeland & S. C. Patterson (Eds.). *Parliament in the Modern World, Changing Institutions* (105-128). The University of Michigan Press.
- Turan, İ. (2000). Parlamentoların Etkinliği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi. İçinde İ.Turan (Koord.). Devlet Reformu: TBMM'nin Etkinliği. İstanbul: TESEV Yayınları,
- Turan, İ. (2003). Volatility in politics, stability in parliament: An impossible dream? The Turkish Grand National Assembly during the last two decades. *The Journal of Legislative Studies*, 9(2), 151-176. <https://doi.org/10.1080/1357233032000250671>

- Turan, İ. (2011). Türk Siyasal Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (45)3, 1-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyasal/issue/627/6384>
- Turan, İ. (2016). Türkiye’de Parlamento ve Seçimler. İçinde M. Kabasakal (Ed.). *Türkiye’de Siyasal Yaşam: Dün, Bugün, Yarın* (99-125). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, İ., İba, Ş. and Zarakol, A. (2005). Inter-party mobility in the Turkish Grand National Assembly: curse or blessing? *European Journal of Turkish Studies*, 3. <https://doi.org/10.4000/ejts.400>
- Türkmen, A. (2016). The institutional design of intra-party democracy through legal instruments: Turkish case, Ph.D. Dissertation, University of Westminster.
- Vandeleene, A., Janssen, C. and Cogels, M. (2021). Breaking Free from Partitocracy: Do Belgian candidates stand out? İçinde D. Caluwaerts, ve M. Reuchamps (Eds.). *Belgian Exceptionalism: Belgian Politics Between Realism And Surrealism*. (93-107). Routledge.
- Volpi, E. (2019). Ideology and Party Switching: A Comparison of 12 West European Countries. *Parliamentary Affairs* (72), 1–20. <https://doi.org/10.1093/pa/gsx079>
- Winter, L. (1988). *Belgium: Democracy or Oligarchy?* In M. Gallagher & M. Marsh (Eds.), *Candidate Selection in Comparative Perspective: The Secret Garden of Politics*, (20-46). Sage Publications.
- Yazıcı, S. (2009). *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Zittel, T. ve Gschwend, T. (2008). Individualised Constituency Campaigns in Mixed-Member Electoral Systems: Candidates in the 2005 German Elections. *West European Politics* 31(5), 978–1003. <https://doi.org/10.1080/01402380802234656>
- Zürcher, E. J. (2017). *Turkey A Modern History*. I.B. Tauris.